

всегда жили в Ярославце, где балы сливались в один нескончаемый» [5, арк. 84 зв.]. Миколі Андрійовичу цей масток початку XIX ст. назавжди запам'ятався як «...веселый, пленительный Ярославец, бабка моя, тетка, по временам Петербургские гости, оркестр музыкантов, гулянья, обеды, танцы, и целое общество жильцов разнообразящих дни» [6, арк. 40].

У своєму дослідженні, присвяченому історії маєтку Кочубеїв – Ярославцю, красзнавець І. Білик зазначає, що вже на 1840-і роки він був перетворений на передове господарство, яке складалося з чотирьох економій: в с. Ярославець, хуторах Ретик, Покровське, Степове. Сільськогосподарський напрям розвитку маєтку поєднувався з розвитком новітніх виробництв. Так, у 1842 р. в Ретику побудували паперову фабрику, яка конкурувала з іншими передовими російськими паперовими фабриками. У спогадах Микола Андрійович зазначає, що «...машины все привезены из Лондона и Манчестера, фабрика стала первою в империи, не исключая и Петергофской» [5, арк. 21].

Досьогодні в с. Ярославець Кролевецького району Сумської області зберігся лише один флігель, що на думку В. Вечерського, є рідкісним уцілілим на Лівобережній Україні зразком дерев'яної садибної будівлі середини XIX століття [3, 386]. Флігель, ймовірно, було побудовано Дем'яном Васильовичем Кочубеєм, який володів садибою в середині XIX ст. Одноповерховий флігель на цегляному напівпідвалі стоїть на галявині посеред ландшафтного парку, що обіймає площу 8,0 га на високому пагорбі уздовж озера Реть, з якого витікає однойменна річка (лівий доплив р. Десни). Парк, хоч і втратив частково первісну композицію, просторово відокремлений від сільської забудови. Його оточує напівзруйнований мур [3, 384].

Таким чином, уведення в науковий обіг раніше неопублікованих автобіографічних записок М.А. Маркевича дозволяє розширити коло джерел з історії маєтків/садиб представників козацько-старшинських родів Скоропадських (Дунаець) та Кочубеїв (Ярославець) на території Глухівщини й може бути використане для реконструювання історико-культурних біографій вищезазначених садибних комплексів.

Посилання

1. Білик І.Ю. Кочубеї у Ярославці: XIX століття / І. Ю. Білик // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини (Матеріали третьої науково-практичної конференції). – Глухів: РВВГДПУ, 2004. – 170 с. – С. 93–97.
2. Будзар М. До проблеми реконструкції культурної історії дворянської садиби за родовими спогадами (садиба Кантакузіних-Сперанських на Полтавщині) / М. Будзар // Література та культура Полісся. – 2011. – Вип. 62. – www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2011_62/teor/t_2.pdf.
3. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація / В.В. Вечерський – К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. – 586 с.
4. Косачевская Е.М. Н.А. Маркевич (1804–1860) / Е.М. Косачевская. – Л.: Изд-во Ленинградского университета,

1987. – 286 с.

5. Маркевич Н.А. Автобиографические записки. Автограф. 1845. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 38, 136 л.

6. Маркевич Н.А. Записки (начало отсутствует) 1817-1820. Автограф. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 82, 107 л.

7. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник Т. 2 / Предисл. авт. – К.: Изд. авт. тип. Т-ва Г.Л. Фронкевича и Ко, 1908-1914.

Барабаш Н.А. Дворянские усадебные комплексы Дунаец и Ярославец по воспоминаниям Н.А. Маркевича

В статье автобиографические записки Н.А. Маркевич рассматриваются как важный источник для реконструкции историко-культурных биографий усадебных комплексов представителей казацко-старшинских родов Скоропадских (Дунаец) и Кочубеев (Ярославец).

Ключевые слова: Н.А. Маркевич, автобиографические записки, имение Дунаец, имение Ярославец.

Barabash N.O. Farmstead complexes of Dunaiets and Yaroslavets on N. Markevich's memories

In article N. Markevich's autobiographical notes are considered as an important source for reconstruction of historical and cultural biographies of farmstead complexes of representatives kazatsko-starshinskih dynasties Skoropadsky (Dunaiets) and Kochubey (Yaroslavets).

Key words: N. Markevich, autobiographical notes, a mansion of Dunaiets, a mansion of Yaroslavets.

15.03.2013 р.

УДК 94 (477.51) «1825/1892»

Н.В. Дробязко

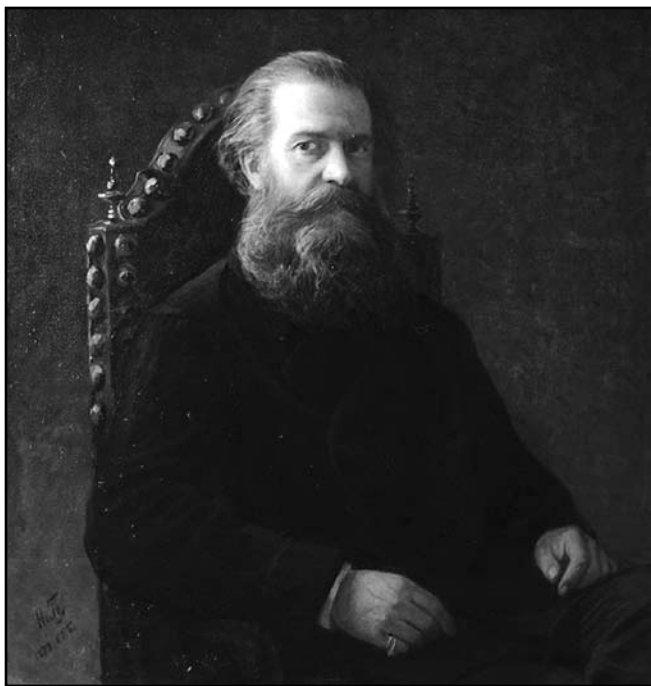
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ГОСПОДАРЯ БАТУРИНСЬКОЇ САДИБИ П.А. КОЧУБЕЯ

В даній роботі розкривається життя та діяльність П.А. Кочубея на основі історичних джерел.

Ключові слова: Петро Аркадійович Кочубей, викладач, парк, музей, мінералог, господар.

Петро Аркадійович Кочубей – один із представників дворянського та князівського роду Кочубеїв, які протягом декількох століть були господарями численних маєтків в Україні, серед яких і батуриńska садиба. Саме про Петра Аркадійовича, якому певний час належав батуриński масток, і піде мова в нашому дослідженні.

Його батько, Аркадій Васильович (1790-1878 рр.), обіймав важливі державні посади: губернатора Орловської губернії (1830-1837 рр.), сенатора (1842 р.), дійсного таємного радника (1856 р.). У 1824 р. він одружується з княгинею Софією Миколаївною В'яземською (1798-1834 рр.) і як посаг за дружиною отримує у володіння с. Згурівку, що стає центральною садибою його навколишніх

Портрет Петра Аркадійовича Кочубея (1825-1892рр.).
Художник М.М. Ге 1873 р.

маєтків. У графській сім'ї народилися сини: Петро (1825-1892 рр.), Василь (1826-1897 рр.), Микола (1827-1865 рр.) [1, 542].

Петро Аркадійович народився 17 червня 1825 р. в Москві. Він був старшим сином Аркадія Васильовича Кочубея та Софії Миколаївни В'яземської. Початкову освіту отримав вдома, у 1845 р. закінчив Петербурзьке Михайлівське артилерійське училище, потім продовжив навчання за кордоном. В м. Лютихе (Бельгія) вивчав військову справу, досліджував міцність капсул від гільз та лиття гармат, в Парижі поглиблено вивчав фізику і хімію, під час цього навчання захопився мінералогією. Повернувшись із-за кордону, закінчив офіцерські курси Михайлівської артилерійської академії і був призначений в цей же навчальний заклад на посаду викладача хімії і практичної механіки, але пропрацював недовго. Незабаром він увійшов до оточення імператора Олександра II в званні флігель-ад'ютанта.

14 січня 1851 р. Петро Аркадійович одружується на доньці графа Олександра Григоровича Кушельова-Безбородька Варварі (1829-1894рр.) [1, 548]. В їхній родині народились дві доньки (Софія (+1860 р.), Любов (1862-1884 рр.) та четверо синів (Дем'ян (+ 1856 р.), Аркадій (+1859 р.), Олександр (+1860 ?), Василь(1860-1940 рр.). Родина проживала в Петербурзі.

Саме П.А. Кочубей був знайомий з Т.Г.Шевченком і замовив йому портрет свого прапрадіда Василя Леонтійовича Кочубея. Портрет в овалі був виконаний у 1859 р. олійними фарбами на полотні та мав розміри 96 x 76,7см. По верхньому краю овалу червоною фарбою кирилицею зроблений напис: «Его царскаго пресвѣтлаго величества войска запорожскаго генеральный судія Василий

Кочубей» [2, 134]. На сьогодні портрет знаходиться в Національному музеї Тараса Шевченка.

У 1857 р. Петро Аркадійович вийшов у відставку і разом з родиною переїхав є до с. Згурівки Полтавської губернії. При розподілі родинного майна йому дістався в спадок цей маєток, де він продовжував справу свого батька – розширив площу господарських земель та насаджень парку до 309 га. Крім того, він успадкував 6330 десятин землі в Полтавській і Чернігівській губерніях та ще сам придбав 10377 десятин (одна десятина землі – 1,09 га).

Ми можемо припустити, що саме Петро Аркадійович в другій половині XIX ст., мріючи про повернення садиби свого відомого прапрадіда Василя Леонтійовича Кочубея у власність родини, викупив садибу в Батурині з державної казни, куди вона у 1836 р потрапила після смерті попереднього власника – Андрія Кириловича Розумовського. М. Ісаєнко у «Черниговских губернских ведомостях» за 1860 р. у статті «Батурин местечко Черниговский губернии» повідомляв: «...Недалеко от Тепловки находится то место, где жил Василий Леонтиевич Кочубей, отчего оно и называется Кочубеевщиною. Оно прежде принадлежало Разумовскому, но недавно куплено одним из потомков прежнего его владетеля...» [3, 76]. Олександр Олексійович Васильчиков у монографії «Семейство Разумовских» за 1880 р. засвідчує приналежність садиби Петру Аркадійовичу: «... в самом Батурине в саду Петра Акрадьевича Кочубея, называемом Кочубеевщина, существовал еще дубовый пенъ, на котором, по преданию, любил садиться Разумовский» [4, 99]. Ще одним важливим аргументом, який дає нам підстави стверджувати, що власником батуринської садиби був Петро Аркадійович, є листи, опубліковані в праці «Власник батуринської садиби В.П. Кочубей» [5, 279]. Вони зберігаються в фондовій колекції НКЗ «Гетьманська столиця», які засвідчують, що на початку XX ст. садиба належала сину Петра Аркадійовича Василю, і хоча ми не маємо документального підтвердження, та з впевненістю можемо говорити, що він успадкував її від батька.

Опікуючись своїми маєтками, Петро Аркадійович не забув й про своє захоплення мінералогією. Спільно з друзями він приймає рішення про створення товариства, яке б сприяло розвитку техніки та технічної промисловості. У 1866 р. було відкрите Російське технічне товариство. П.А. Кочубея обирають головою першого відділення хімічного виробництва та металургії – це захоплення найбільше відповідало його інтересам. Для підтримки товариства він систематично вкладав власні кошти, але особливо піклувався про відкриття «Технічного музею». Крім того, за його сприяння та фінансування був відкритий «Музей Прикладних Знаній» у Петербурзі [6, 207].

У власному будинку П. Кочубей започаткував

«мінералогічні п'ятниці». У цей день до нього приїжджали відомі академіки, серед яких були мінералог Павло Володимирович Єремєєв, мінералог-кристалограф Микола Іванович Кокшаров. Інколи будинок Петра Аркадійовича вони називали «Дом-музей».

Перші свої мінерали П.А. Кочубей став збирати ще в роки юнацтва, коли разом з батьками їздив на відпочинок до Кримниці (сучасний санаторно-курортний комплекс в Польщі). Ця справа його так захопила, що він став купувати, здійснювати обмін і, звичайно, приймати в подарунок різновиди мінералів. Петро Аркадійович і сам був щедрим дарувальником, неодноразово передавав мінерали в колекцію Мінералогічного товариства та в музей Академії наук, «...поощрял не щадя своих средств, научные экскурсии по изысканию минералов» [6, 92].

П.А. Кочубей не шкодував витратити кошти на справи, які вважав корисними. Так у 1856 р. йому вдалося придбати мінералогічне зібрання Лева Олексійовича Перовського (позашлюбного сина Олексія Кириловича Розумовського). Він обіймав посаду віце-президента департаменту наділів, сприяв розвитку гірничої промисловості, контролював роботу гранувальних фабрик і до того ж був завзятим колекціонером як мінералів, так і коштовних каменів. «... Все лучшие камни, поступавшие в Департамент Уделов, оседали в коллекции вице-президента...» [6, 92]. В його колекції були оригінальні зразки смарагдів, олександриту, топазу. Загалом, в колекції П.Кочубея налічувалося понад 3000 зразків мінералів, які він збирав по всьому світу і вважав цю справу сенсом свого життя.

22 грудня 1892 р. Петро Аркадійович помер. Він був похований у власному маєтку с. Згурівка. Його син, Василь Петрович Кочубей (1868-1940), став власником найбільшої на той час мінералогічної колекції, а також Згурівської та Батуриної садиб.

Справу батька Василь Петрович не успадкував. Колекція зберігалася в с. Згурівці і практично не поповнювалася. Під час селянських повстань у 1905 р. цю садибу поруйнували та пограбували. «Дом Кочубея был сожжен, а коллекция разбросана по саду, отдельные образцы были брошены в пруд. После долгих поисков почти три четверти камней были найдены» [6, 96]. Після цього В. Кочубей перевіз колекцію до Києва, а в 1908 р. – до Відня, видав каталог та розпочав переговори з провідними музеями Європи та Америки про її продаж. Справа затягнулася на декілька років, і в 1910 р. Василь Петрович звернувся листом до Петербурзької Академії наук щодо придбання колекції. В Академії була створена спеціальна комісія, до складу якої увійшов найвидатніший учений в області геології та кристалографії Володимир Іванович Вернадський. Саме він і поїхав до Відня оглянути колекцію та визначити її реальну вартість. Василь

*Портрет Варвари Олександрівни Кочубей (1829-1894).
Художник М.М. Ге. 1874 р.*

Петрович оцінив колекцію батька в 300000 руб. На думку ж В. Вернадського її дійсна вартість становила трохи більше 100000 руб. Між вченими і власником колекції розпочалися переговори щодо зниження ціни. В. Кочубей поступився на 160000 руб, що дало можливість повернути зібрання до Росії. 12 липня 1913 р. був прийнятий особливий закон, за яким Державна скарбниця виділила 165690 руб. для придбання унікальної колекції: «... приобретение коллекции В.П. Кочубея ставит минералогические коллекции Академии в ряды лучших минералогических музеев Европы и увеличивает их ценность почти вдвое» [6, 97]. У 1934 р. уряд СРСР ухвалив рішення про переведення Академії наук з Ленінграду до Москви. Туди перевели і Мінералогічний музей, директором якого був Олександр Євгенович Ферсман – відомий мінералог та геохімік, академік Російської АН. До нашого часу в експозиції та фондах музею, який носить ім'я О.Є.Ферсмана, зберігається унікальна колекція мінералів П.А. Кочубея. «За эти заслуги П.А. Кочубей 25-го января 1872 г. был удостоен звания почетного члена Минералогического общества, а 29-го декабря 1876 г. и звания почетного члена Академии» [6, 92].

Пам'ять про П.А.Кочубея живе в його справах. Прижиттєвий портрет, написаний Миколою Миколайовичем Ге в 1873 р. (зберігається у Псковському музеї), найкраще передає характер цього сильного та розумного чоловіка. Портрет П.А.Кочубея, що надійшов до Псковського музею-заповідника у 1930р. із колекції великого князя

Костянтина Костянтиновича Романова, вважається видатним твором російського портретного живопису другої половини XIX ст.

Посилання

1. Модзалевський В.Л. Малоросійський Родословник [Т. 2], Е – К., 1910. – 746 с.
2. Горленко В.Шевченко – живописець и гравер // Киевская старина. – 1893. – № 4. – С. 134.
3. Исаенко М.Батурин, местечко Черниговской губернии // Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 11. – С. 76.
4. Батурин: сторінки історії / Упорядник Коваленко О.Б. – Чернігів., 2009. – С.197-199.
5. Огієвська Р.І. Власник батуринської садиби В.П. Кочубей // Сівєрщина в історії України: збірник наукових праць. – Київ – Глухів, 2012. – С. 279-281.
6. Моисеева М.Л. Петр Аркадьевич Кочубей и его коллекция минералов в собрании минералогического музея им. А.Е. Ферсмана // Новые данные о минералах. – М., 2003. – Вып. № 38. – С. 89-97.

Дробязко Н.В. Жизненный путь владельца батуринской усадьбы П.А. Кочубея

В статье раскрывается жизненный путь и деятельность П.А. Кочубея на основе исторических материалов.

Ключевые слова: Петр Аркадьевич Кочубей, преподаватель, парк, музей, минералог, владелец.

Drobiazko N.V. The lifetime of P.A. Kochubei – the owner of Baturyn estate

On the basis of the historical sources the lifetime and activity of P.A. Kochubei is revealed in the article.

Key words: Petro Arkadiiovych Kochubei, teacher, park, museum, mineralogist, owner.

01.03.2013 р.

УДК 94(477) «18/19»:726.82

Н.М. Дробязко

МІСЦЯ, ДЕ ЗНАЙШЛИ ВІЧНИЙ СПОКІЙ ПРЕДСТАВНИКИ РОДИНИ КОЧУБЕЇВ

На основі історичних документів у статті досліджуються місця поховання родини Кочубеїв та їх доля на сьогоднішній день.

Ключові слова: Кочубеї, поховання, церква, пам'ятний знак.

Темою нашого дослідження є поховання нащадків В.Л. Кочубея в селах Дубовичі, Ярославець та Кинашівка, до яких упродовж 2011-2012 рр. науковцями НІКЗ «Гетьманська столиця» були здійсненні науково-етнографічні експедиції.

25 червня 2012 р. наукові співробітники заповідника провели експедицію до с. Дубовичі Кролевецького району Сумської області. Його доля тісно пов'язана з родиною Кочубеїв. Так за універсалом гетьмана І.Мазепи від 20 листопада 1687 р. В. Кочубей отримав село у своє володіння

[1, 527]. До 1743 р. Дубовичами та хутором Ретик володів його син – полтавський полковник Василь Кочубей (1660-1747 рр.). Він заповів Дубовичі своєму сину Василю (1728-1791 рр.).

Василь Васильович Кочубей – бунчуковий товариш, з 1772 року – глухівський ватажок дворянства, пізніше – статський радник. Він дбав про розвиток та розбудову успадкованого від батька села Дубовичі, виділив кошти на храм Різдва Пресвятої Богородиці, будівництво якого розпочалося у 1777 р., а освячення – в 1783 р.

Деякі представники родини Кочубеїв були поховані з усіма почестями біля цього храму. У праці П. Павловича «Село Дубовичи имение Варвары Васильевны Кочубей Глуховского уезда, Черниговской губернии» зазначено розташування їхніх гробниць. Ліворуч від парафіяльної паперті покоїться прах Василя Васильовича Кочубея (1728-1791 рр.), праворуч – Василя Васильовича Кочубея (1750-1800 рр.), поряд – Єлизавети Василівни Кочубей (1744-1800 рр.). У самій церкві похований Василь Васильович Кочубей (1784-1844 рр.) та його дружина Варвара Миколаївна Кочубей-Рахманова (1793-1815 рр.), а також Семен Васильович Кочубей (1725-1779 рр.) та онука Єлизавети Василівни Єлизавета Михайлівна Скоропадська (1800-1823 рр.) [2, 61].

В роки радянської влади (приблизно в 1918 р.) церква була знищена. На сьогоднішній день на місці, де стояв храм, побудована загальноосвітня школа, в якій навчаються сільські діти [3]. У 2012 р. на кошти меценатів біля школи був установлений пам'ятний знак, на якому вказані імена всіх вище перерахованих представників родини Кочубеїв.

У Дубовичах, окрім парафіяльної, були ще дві церкви, побудовані на кошти Василя Васильовича Кочубея (1829-1878 рр.). Одна з них – Успенська, інша – дворова церква Вознесіння Господнього, яка знаходилася поряд з будинком Кочубеїв і стала їх усипальницею.

В нижньому ярусі, у гробницях дворової церкви, були поховані Василь Васильович Кочубей (1829-1878 рр.), його перша дружина Надія Михайлівна Кочубей (Маркович) (1837-1862 рр.) та їхній син Василь (1857-1858 рр.), а також діти В.В. Кочубея (1829-1878 рр.) від другої дружини Марії Іванівни Драгневич (1848-? рр.) – Марія (1861-1867 рр.), біля церкви – Олена (1873-1874 рр.) [2, 61]. У 1917-1918 рр. церкву та склеп було розібрано, але про його існування і до сьогодні нагадує заглибина поряд з будинком Кочубея.

25 жовтня 2012 р. на місці дворової церкви Вознесіння Господнього коштом місцевого населення та меценатів встановлено хрест, який освятив єпископ Конотопський і Глухівський Роман.

Неподалік від Дубовичів знаходиться інший родовий масток Кочубеїв – с. Ярославець Кролевецького району Сумської обл., до якого 19